

विवाहाच्या वेळी मुलीचे सरासरी वय
जास्त असलेल्या ग्रामपंचायतींसाठी
बकिस योजना.....

भारत शासन
शासन परिपत्रक क्र.राप्ताआ २००७/प्रक्र १६२/आ ७
मंत्रालय, मुंबई ४०० ०३२, सार्वजनिक आरोग्य विभाग
दिनांक : १२ ऑक्टोबर २००७

प्रस्तावना :

राज्यात बालमृत्युचे प्रमाण कमी करण्यासाठी शासनाकडून वेगवेगळ्या स्तरावर प्रयत्न करण्यात येत आहेत. बालमृत्युचे एक प्रमुख कारण म्हणजे कमी वयात होणारे बाळंतपण व त्याची फलनिष्पत्ती कमी वजनाचे बाळ जन्मास येणे. मुलीचा विवाह १८ वर्षांनंतर व्हावा यासाठी कायद्यात तरतूद असतानाही सामाजिक परंपरेनुसार मुलींचे विवाह वयाची १८ वर्षे पूर्ण होण्याच्या आत करण्यात येत असतात. मुलींचे विवाह वयाच्या १८ वर्षे पूर्ण झाल्यानंतर करण्यास प्रोत्साहन मिळावे यासाठी योजना तयार करण्याचा प्रस्ताव शासनाच्या विचाराधीन होता.

शासन परिपत्रक :

या संदर्भात राष्ट्रीय ग्रामीण आरोग्य अभियानांतर्गत एक नाविन्यपूर्ण योजनेसाठी केंद्र शासनाकडे प्रस्ताव सादर करण्यात आला होता. सदर प्रस्तावास केंद्र शासनाने मंजूरी दिली असून त्यासाठी राष्ट्रीय ग्रामीण आरोग्य अभियानांतर्गत आर्थिक तरतूद मंजूर करण्यात आलेली आहे. त्या अनुषंगाने पुढीलप्रमाणे प्रोत्साहनपर योजना राखण्याचा शासनाने निर्णय घेतला आहे. या योजनेचे स्वरूप पुढीलप्रमाणे आहे.

- गावातील अविवाहित मुली ज्यांचे वय १८ किंवा त्यापेक्षा जास्त आहे त्यांचे सरासरी वय निश्चित करणे.
- प्रत्येक ग्रामपंचायतमधील एकूण विवाहित मुलींची संख्या निश्चित करणे.
- सदर सर्वेक्षण करतांना गावातील मुलींचे विवाहाचे सरासरी वय निश्चित करणे अपेक्षित आहे. एकूण विवाहित मुली/महिलांचे सर्वेक्षण गावातील लोकांच्या तसेच स्वयंसेवी संस्थांच्या मार्फत ग्राम आरोग्य, पोषण, स्वच्छता, पाणी पुरवठा या समितीची मदत घेऊन करण्यात यावी यामध्ये नोंदणी करण्यात आलेल्या व नोंदणी न करण्यात आलेल्या विवाहांची नोंद करण्यात यावे. मुलींचे वय त्यांच्या जन्माचा दाखला अथवा शाळा सोडल्याचा दाखला यामध्ये नोंद करण्यात आलेल्या जन्मतारखेवरून निश्चित करण्यात यावा. हे दोन्ही पुरावे उपलब्ध नसल्यास ग्रामपंचायत व वैद्यकीय अधिका-यांच्या मार्फत चौकशी व तपासणी करून मुलींचे वय निश्चित करावे.
- दिनांक १ एप्रिल २००६ ते सर्वेक्षण करण्याचा दिनांक या कालावधीत झालेल्या विवाहांच्या यामध्ये विचार करण्यात यावा. तसेच ज्या मुलींचे वय सर्वेक्षणाच्या दिनांकाच्या वेळी १८ किंवा त्यापेक्षा जास्त आहे त्यांचीही नोंद घेण्यात यावी.
- वरीलप्रमाणे विवाहित व अविवाहित मुलींची नोंद घेण्यात आल्यानंतर त्या ग्रामपंचायतीमध्ये मुलींचे विवाहाचे वय पुढीलप्रमाणे निश्चित करण्यात यावे.

नांव,पत्ता(सासर व माहेर शेअरी) नमूद करण्यात यावे. ही योजना सन २००५-०६ या वित्त वर्षापासून लागू करण्यात यावी व डिसेंबर -जानेवारीमध्ये सवर योजनेचा वित्तस समारंभ आयोजित करण्यात यावा. सर्व जिल्ह्यांना त्यांच्या जिल्हा पीआयपी आराखडा (DHAP) चामध्ये या योजनेचा समावेश करावा. सवर योजनेसाठी खर्च राष्ट्रीय ग्रामीण आरोग्य अभियानांतर्गत निधीमधून करण्यात येईल व यासाठी एकूण खर्च खालीलप्रमाणे अपेक्षित आहे:-

• ब्लॉकस्तर	: रु.१५,००० X ३६०	= रु.५४,००,०००/-
• जिल्हास्तर	: रु.७५,००० X ३३	= रु. २४,७५,०००/-
• शासनस्तर	: रु.३,२५,०००/-	= रु. ३,२५,०००/-
एकूण		रु. ८२,००,०००/-

या योजनेच्या प्रसिध्दीसाठी होणारा खर्च अभियान संचालक, राज्य ग्रामीण आरोग्य अभियान यांनी दिलेल्या सूचनेनुसार जिल्ह्याच्या प्रकल्प अंमलबजावणी आराखड्यातील मंजूर तरतूदीतून भागविण्यात यावा.

(श्रीमती शिव्वास)

महाराष्ट्र शासनाचे सह सचिव.

प्रति

संचालक, आरोग्य सेवा, मुंबई.

संचालक, राज्य ग्रामीण आरोग्य अभियान

सर्व मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिवद

सर्व जिल्हाधिकारी

सर्व विभागीय आयुक्त

सचिव, ग्राम विकास व जलसंधारण विभाग

सचिव, महिला व बाल विकास विभाग

सचिव, पाणी पुरवठा विभाग

सर्व मंत्रालयीन विभागाचे सचिव

अतिरिक्त संचालक, कुटुंब कल्याण व्युरो, आरोग्य सेवा, पुणे

सर्व उपसंचालक, आरोग्य सेवा

सर्व जिल्हा नोडल अधिकारी (राष्ट्राआअ)

सर्व कार्यक्रम विभाग प्रमुख,

युएनएफपीए/युनिसेफ

खाजगी सचिव मा. मुख्यमंत्री/मा. उपमुख्यमंत्री

सर्व खाजगी सचिव(मा. मंत्री/मा. राज्यमंत्री)

मा. प्रधान सचिव(आरोग्य व कुक) यांचे स्वीय सहाय्यक/

आयुक्त(कुक)यांचे स्वीय सहाय्यक

सह सचिव(आरोग्य & यांचे स्वीय सहाय्यक

सर्व सह सचिव/उप सचिव/अवर सचिव/कार्यासन अधिकारी, साआवि

आरोग्य & निवड नस्ती

अ) ज्या अविवाहीत मुलीचे वय १८ किंवा त्यापेक्षा जास्त आहे अशा मुलींच्या विवाहाच्या वेळी वय सध्याच्या वया पेक्षा १ वर्ष जास्त असेल असे गृहीत धरून त्यांच्या सध्याच्या वयामध्ये १ वर्ष अधिक करावे. उदा. सर्वेक्षणाच्या वेळी जर मुलीचे वय १८ असेल तर विवाहाचे वय १९ वर्ष धरण्यात यावे.

ब) ग्रामपंचायतीच्या हद्दीमध्ये ज्या मुली विवाहानंतर आल्या असतील त्यांचा विवाह कधी झाला याबाबत चौकशी करून त्यांच्या विवाहाच्या वेळेचे वय निश्चित करण्यात यावे. उदा.संवर वय १९ वर्षे असेल तर व चौकशीनंतर विवाह एक वर्षापूर्वी झाला असल्याचे आढळून आल्यास विवाहाच्या वेळेचे वय १८ वर्ष गृहीत धरण्यात यावे.

क) वरील क्र. अ व ब नुसार अविवाहीत व विवाहीत मुलींचे विवाहाच्या वेळेचे वय निश्चित केल्यानंतर त्या मुलांची बेरीज करून मुलींच्या संख्येने भागणो व त्यानुसार त्या ग्रामपंचायतीच्या हद्दीमधील मुलींच्या विवाहाच्या वेळीचे सरासरी वय निश्चित करण्यात यावे.

अशा प्रकारे सरासरी वय निश्चित केल्यानंतर पहिल्या ग्रामपंचायतीची निवड ब्लॉकस्तरावर खालील समितीमार्फत करण्यात यावी.

१) उप विभागीय अधिकारी	- अध्यक्ष
२) ब्लॉकस्तरावरील महिला व बाल विकास यांचे प्रतिनिधी	- सदस्य सचिव
३) तालुका आरोग्य अधिकारी	- सदस्य
४) पंचायत समितीचे सदस्य	- सदस्य
५) ब्लॉकस्तरावरील पाणी पुरवठा विभागाचे प्रतिनिधी	- सदस्य
६) स्थानिक स्वयंसेवी संस्थांचे प्रतिनिधी	- सदस्य

ब्लॉकस्तरावरील या ग्रामपंचायतींना रु.१५,०००/- प्रोत्साहनपर रक्कम देऊन त्यांचा सत्कार करण्यात येईल.

जिल्हा स्तरावर खालील समिती प्रत्येक ब्लॉकमधील या ग्रामपंचायतींचा एकत्रितपणे विचार करील व त्यामध्ये जिल्हा स्तरावरील २ ग्रामपंचायतींची निवड करेल.

१) जिल्हाधिकारी	- अध्यक्ष
२) मुख्य कार्यकारी अधिकारी	- सदस्य सचिव
३) जिल्हा आरोग्य अधिकारी	- सदस्य
४) जिल्हा शल्य चिकित्सक	- सदस्य
५) जिल्हा परिषदेचे महिला व बाल विकास अधिकारी	- सदस्य
६) जिल्हास्तरावरील पाणी पुरवठा विभागाचे प्रतिनिधी	- सदस्य
७) स्थानिक स्वयंसेवी संस्थांचे प्रतिनिधी	- सदस्य

जिल्हा स्तरावर निवड केलेल्या २ ग्रामपंचायतींना खालीलप्रमाणे प्रोत्साहनात्मक रक्कम देण्यात येईल.

पहिले बक्षिस	-	रु. ५००००/-
दुसरे बक्षिस	-	रु. २५,०००/-

अशात-हेने प्रत्येक जिल्ह्यातून २ ग्रामपंचायती निवडल्यानंतर त्यांची महसूल विभागीय स्तरावर एकत्रितपणे विचार करून विभागीय आयुक्त स्तरावरील पुढील समिती संबंधित जिल्ह्यांच्या एकत्रित प्रस्ताव त्यांच्या अभिप्रायांसह शासनाकडे सादर करेल.

१) विभागीय आयुक्त	-	अध्यक्ष
२) उप संचालक, संबंधित आरोग्य मंडळ	-	सदस्य सचिव
३) विभागीय स्तरावर महिला व बाल विकास विभागाचे प्रतिनिधी	-	सदस्य
४) विभागीय स्तरावर पाणी पुरवठा विभागाचे प्रतिनिधी	-	सदस्य
५) स्थानिक स्वराज्य संस्थांचे प्रतिनिधी	-	सदस्य

या ५ विभागातील एकूण ६६ ग्रामपंचायतीमधून शासन स्तरावरून पुढील समिती विवाहाचे सरासरी वय सर्वात जास्त असलेल्या राज्यातील पहिल्या ३ ग्रामपंचायतींची निवड करेल.

१) आयुक्त(कुक्)	-	अध्यक्ष
२) सह सचिव(कुक्)	-	सदस्य
३) संचालक, रात्राआअ	-	सदस्य
४) संचालक, आरोग्य सेवा	-	सदस्य
५) अतिरिक्त संचालक(कुक्)	-	सदस्य सचिव
६) महिला व बाल विकास विभागाचे प्रतिनिधी	-	सदस्य
७) युएनएफपीएचे प्रतिनिधी	-	सदस्य
८) युनिसेफचे प्रतिनिधी	-	सदस्य

• निवड झालेल्या ३ ग्रामपंचायतींना खालीलप्रमाणे बक्षिसे देण्यात येतील

पहिले बक्षिस	-	रु. १,५०,०००/-
दुसरे बक्षिस	-	रु. १,००,०००/-
तिसरे बक्षिस	-	रु. ७५,०००/-

• वरीलप्रमाणे बक्षिस समारंभ करताना अशा महिलांच्या पालक/सासू-सासरे यांचाही सत्कार करण्यात यावा.

• या योजनेमध्ये स्वयंसेवी संस्थांसाठी MNGO/FNGO/Community Based System, महिला बचत गट, ग्रामपंचायत, ग्रामसेवक, तलाठी इत्यादींचे सहाय्य येण्यात यावे. सर्व ग्रामपंचायतींना वर नमूद केलेल्या पद्धतीप्रमाणे सरासरी वय निश्चित करताना केलेल्या कार्यवाहीचा तपशिल संबंधितांना कागदपत्रासह सादर करणे बंधनकारक राहिल त्यावेळी या मुलींचे